

The Nahiv Disputes Between The Basra And Kufa Schools of Grammar About The Avamil of Maf'ûls and Munada

Ramazan Şahin^{1,a,*}, Hakan Turğut^{1,b}

¹Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Uşak, Türkiye

*Corresponding Author

ARTICLE INFO

Research Article

Received : 22.11.2023

Accepted : 19.12.2023

Keywords:

Basra school

Kufa school

Nahiv

Mansûbât

Mef'ûl and Münâdâ

ABSTRACT

It is not possible to understand the messages in these religious writings correctly and convey them completely without learning the science of grammar. For this reason, the lessons of the science of nahiv, which has been described as the science of tools in educational institutions since ancient times, have been given first, and after the rules of the science in question have been mastered, the lessons of other Islamic sciences, which are the purpose, have started to be given. The science of Nahiv is an important science that analyses the i'rab states of words. Through this science, the person knows which i'rab position the words in the sentence have, and therefore, he comprehends the meanings of the elements such as agent, mef'ûl, appeal, etc. and conveys them in a complete way. For example, without knowing whether a word in a sentence is a mef'ûl or an agent, it is not possible to know according to which one the meaning will be expressed. Scholars of grammar have considered the phenomenon of i'rab, which is the subject of the science of grammar, and have stated that this phenomenon occurs as a result of the influence of some parts of the sentence on some parts of the sentence. Therefore, they expressed the influencing word as amil, the affected word as ma'mûl, and the phenomenon of i'rab as amel. When we look at the subjects of the science of Nahiv, we see that it is generally divided into three sections as merfû'ât, mansûbât and majrûrât, and in each of these three sections there are elements that need to be handled separately and analysed and compared because of their different situations and relations with each other. In this study, we have tried to discuss and analyse the disputes between the Basra and Kufa schools of grammar about the maf'ûls, which constitute the essence of the mansûbât section, and the amil of the munâdâ element, which is closely related to this element, and then to make a comparison by revealing the similarities and differences between the views of these two schools on the subject.

Türk Akademik Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 6(2): 174-179, 2023

Mef'ûller Ve Münâdânın Amili Konusunda Basra Ve Kûfe Nahiv Ekolleri Arasındaki Nahiv İhtilafları

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi

Geliş : 22.11.2023

Kabul : 19.12.2023

Anahtar Kelimeler:

Basra Ekolü

Kûfe Ekolü

Nahiv

Mansûbât

Mef'ûl ve Münâdâ

ÖZ

Nahiv ilmi öğrenilmeden bu dini metinlerdeki mesajları doğru bir şekilde anlamak ve eksiksiz bir şekilde aktarmak mümkün değildir. Bunun için eskiden beri eğitim müesseselerinde alet ilmi olarak nitelendirilen nahiv ilmi dersleri öncelikle verilmiş olup söz konusu ilmin kurallarına vakıf olunduktan sonra, amaç olan diğer İslami ilimlerin dersleri verilmeye başlanmıştır. Nahiv ilmi, kelimelerin i'rab hallerini inceleyen önemli bir ilimdir. Kişi, bu ilim vasıtasıyla cümle içerisinde bulunan kelimelerin hangi i'rab konumuna sahip olduğunu bilmekte ve dolayısıyla fail, mef'ûl, temyiz vb. öğelerin anlamlarını kavramakta ve eksiksiz bir şekilde aktarmaktadır. Nahiv âlimleri, nahiv ilminin konusu olan i'rab olgusunu mülâhaza etmişler ve bu olgunun, cümlenin bazı cüzlerinin bazı cüzlerine tesir etmesi neticesinde meydana geldiğini ifade etmişlerdir. Onlar tesir eden kelimeyi amil, müteessir olan kelimeyi ma'mûl ve meydana gelen i'rab olgusunu da amel kavramlarıyla ifade etmişlerdir. Nahiv ilminin konularına baktığımızda onun, genel olarak merfû'ât, mansûbât ve mecrûrât olarak üç bölüme ayrıldığını, her üç bölümde de farklı durumları ve birbirleriyle olan münasebetleri sebebiyle müstakil bir şekilde ele alınıp tahlil (çözümleme) ve mukayeseye ihtiyaç duyan öğeler bulunduğunu görüyoruz. Bu çalışmada mansûbât bölümünün aslını teşkil eden mef'ûller ve bu öğeye yakın münasebet içinde olan münâdâ öğesinin amili konusunda Basra ve Kûfe nahiv ekolleri arasında cereyan eden ihtilaflar ele alınıp tahlil etmeye ve sonrasında bu iki ekolün konu hakkındaki görüşleri arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymak suretiyle bir karşılaştırma yapmaya çalışılmıştır.

^a ramazansahin@usak.edu.tr

^b <https://orcid.org/0000-0002-1160-6265> | hakanturgut47@icloud.com

^c <https://orcid.org/0000-0001-5414-5721>

Giriş

İslamiyet'ten önce Araplar, tek millet olarak Arap Yarımadası'nda yaşıyorlardı. Bu durum onların kendi dillerini bozulmadan muhafaza etmelerine katkı sağlıyordu. İslamiyet'in ortaya çıkmasıyla Araplar bu dine gruplar halinde girmeye başlamış, kısa sürede Arap Yarımadası'nın çevresindeki birçok ülke fethedilmiş ana dilleri Arapça olmayan farklı ırklardan insanlar İslam'a girmişlerdir. İslamiyet'in anayasası hükmündeki Kur'an-ı Kerim'in dili olan Arap dili, birçok yabancı dille karışmış ve bu durum sonucunda hata ve bozukluğun ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Ortaya çıkan bu hatalar bir olgu haline gelmiş ve Kur'an dilini tehdit etmeye başlamıştır. Kur'an dilini tehdit eden bu tehlikeye karşı koyma gereği duyulmuş ve böylece nahiv ilmi ortaya çıkmıştır.

Arap dili ile ilgili çalışmaların, Hz. Ali'nin (r.a) yol göstermesiyle Ebu'l-Esved ed-Düelî (ö. 67/686) tarafından başlatıldığı aktarılmıştır.¹ Dilde ilk kurumsallaşmanın ise Halil b. Ahmed (ö. 175/791) ile başladığı kabul edilir.² Kur'an'ın doğru okunup anlaşılması amacıyla yapılan bu çalışmalar, Basra, Kûfe, Bağdat, Mısır ve Endülüs gibi ilim merkezlerinde daha sistemli bir şekilde tartışılmaya başlanmış ve bir ilim dalı haline gelmiştir.

Arap dil gramerinin temeli sayılan iki ekolü oluşturan Basra ve Kûfeli dil bilimciler, saharalarda yaşayan ve dilleri bozulmamış Arap kabilelerine giderek dil malzemeleri toplamış, dil kurallarını ilk elden alarak tespit etmeye çalışmışlardır. Dil ile ilgili malzeme toplayan bu dil bilimciler, kendilerine farklı ölçütler belirlemiş ve bu belirledikleri ölçütlerle dil ilkelerini ortaya koymuşlar ve bu durum doğal olarak birtakım farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Basralı dilciler bedevî Araplardan dille ilgili malzeme toplarken daha titiz davranmış, Arap olmayan yabancı milletlerle temas halinde olup dillerinin bozulma ihtimali olan kabilelerden gelen rivayetleri kabul etmemişlerdir. Kûfeliler ise bu konuda biraz daha esnek davranarak Basralıların kendilerinden faydalanmaktan kaçındıkları Arap kabilelerinden dilsel malzemeler toplamışlardır.

Yukarıda dil malzemelerini toplama konusundaki farklı yöntemlerine değinilen iki ekole mensup dil bilimciler Arap dili gramerinin temel konularında farklı görüşler ileri sürmüşler ve bu görüşlerini delillendirme yoluna gitmişlerdir.

Bu çalışmada Basra ve Kûfe dil ekollerinin Arapçada amiller konusu içerisinde ele alınan yer alan mansûbâtan mefuller ve münadanın amilleri konularında ortaya koydukları ihtilafı görüşler ele alınmıştır.

Mef'uller

Arap dilinde yazılmış olan hemen hemen bütün eserlere baktığımızda mef'ûl "المفعول" asıl kabul edilmiş ve diğer mansûblar ise onun fer'î olarak değerlendirilmiştir. Mef'uller; mef'ûlu bih "المفعول به", mef'ûlu leh "المفعول له", mef'ûlu fih "المفعول فيه", mef'ûlu meah "المفعول معه" ve mef'ûlu mutlak "المفعول المطلق" olmak üzere beş kısma ayrılır. Mansûbâtta asıl kabul edilen mef'ûlu bih olup münâdâ "المنادى", hâl "الحال", temyiz "التمييز", müstesnâ "المستثنى" ve nahiv kitaplarında yazılan diğer mansûblar ise fer' olarak kabul edilmiştir. Ayrıca sıfat "الصفة", tekîd "التأكيد", 'atf' "العطف", bedel "البدل", 'atf-ı beyân "عطف البيان" da öncesindeki mansûb bir kelimeye tâbi oldukları zaman mansûbâtan sayılırlar.

Mef'ûlu Bihin Amili (عامل المفعول به)

Mef'ûlu bihi nasb eden amilin ne olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. Basralı dilbilimcilerin de arasında olduğu Arap dilbilimcilerin çoğu³ mef'ûlu bihte amel eden amilin fiil "الفاعل" olduğunu söylemişler. Kûfe dil mektebine mensup olan El-Ferrâ (ö. 207/822) ise hem fiil hem fail her ikisinin birlikte mef'ûlu bihte amel ettiğini söylerken Hişâm b. Muaviye ise amilin, fail "الفاعل" olduğunu söylemiştir. Halef el-Ahmer de amilin mef'ûliyyet "المفعولية" (mef'ûlu bih olması) anlamı olduğunu ifade etmiştir.⁴

Mef'ûlu bihin amilin fiil olduğunu söyleyenler fiilin hem fail hem de mef'ûlde anlam bakımından tesir ettiğini delil olarak ileri sürmüşlerdir. Zira fiille birlikte ismin durumunun değiştiğini, örneğin ismin, fiille birlikte mübtedâ'dan faile, failden de mef'ûle doğru hareket ettiğini, dolayısıyla anlam bakımından tesir eden sözcüğün i'rab konusunda da tesir ettiğini söylemişlerdir. Amilin, - fiil ve fail- her ikisinin olduğunu söyleyenler ise, her ikisini tek bir şey gibi kabul etmişler ve ikisinin de amel olduğunu söylemişlerdir.⁵

Mef'ûlu Mutlakın Amili (عامل المفعول المطلق)

Arap dilbilimcileri fiiliyle bab ve lafız olarak aynı olan mef'ûlu mutlakın amili hususunda ihtilaf etmemişlerdir. Ancak onlar asıl ve anlam yönünden aynı olduğu halde bab ve/veya lafız bakımından fiilinden farklı olan mef'ûlu mutlakın amili konusunda iki farklı görüşe sahiptirler. Bu farklı görüşler şu örnekler etrafında ele alınmıştır: "اجتوزوا" "تجاوزوا", "تجاوزوا اجتوارا", "وتبتل إليه تبتلا".⁶

1- el- Müberrid (ö. 286/900),⁷ İbn Harûf⁸ (ö. 609/1212) ve Sibeveyhi⁹ (ö. 180/796) gibi dilbilimciler mef'ûlu mutlakın zikrettiğimiz örneklerde geçen fiilin dışında başka mukadder olan bir fiille mansûb olduğunu

¹ Ebu't-Tayyib el-Luğavî, Abdolvâhid b. Ali el-Halebî, *Merâtibu'n-nahviyyîn*, (thk.: Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim), (Kahire, tsz.), s. 6; Ebû Sait el-Hasan b. Abdullah es-Sîrâfî, *Ahbâru'n-nahviyyîn el-Basriyyîn*, (thk.: Muhammed İbrahim el-Bennâ), (Kahire, 1985), s. 33; Şevkî Dayf, *el-Medârisü'n-Nahviyye*, (Kahire: Dâru'l maârif, 1968), 13.

² Dayf, *el-Medârisü'n-Nahviyye*, 5.

³ es-Süyûtî, Celâluddîn Abdurrahman, *Hem 'u'l Hevâmi' fi Şerhi Cem'il-Cevâmi'*, (thk. Ahmed Şemsuddin), (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998), 2/5; el-Enbârî, Ebu'l-Berekât Kemâluddîn Abdurrahman b. Muhammed b. Ubeydullah,

Esrâru'l-Arabiyye, (Beyrut: Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, 1999), 83.

⁴ es-Süyûtî, *Hem 'u'l Hevâmi' fi Şerhi Cem'il-Cevâmi'*, 2/5.

⁵ el-Ukberî, *et-Tebyîn an mezâhibi'n Nahviyyîn el-Basriyyîn ve'l Küfiyyîn*, (thk. Abdurrahman Süleyman el-Useymin), (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslami, 1986), 263-264.

⁶ Müzemmil, 73/8.

⁷ el-Müberrid, *el-Muktadab*, 3/204.

⁸ es-Süyûtî, *Hem 'u'l Hevâmi' fi Şerhi Cem'il-Cevâmi'*, 2/75.

⁹ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 1/112.

söylemişlerdir. Bu dilbilimcilere göre zikredilen örneklerin takdiri: "اجتوروا" "تجاوروا تجاورا", "تجاوروا فاجتوروا اجتوروا", "و تبتل إليه وبتل نفسك" "تبتلا" şeklindedir.

2- el-Mâzinî (ö. 249/863), es-Sîrâfî¹⁰ (ö. 368/979) ve İbn Mâlik'in¹¹ (ö. 672/1274) de aralarında olduğu dilbilimcilere göre¹² zikredilen örneklerdeki mef'ûlu mutlak olan öğelerin amili, mezkûr olan fiildir. Bu alimler, mef'ûlu mutlakın kendi fiiliyle anlam bakımından aynı olmasından ve fiilin takdirini gerektirecek herhangi bir zaruretten de olmamasından dolayı fiilin takdir edilmesine ihtiyaç duyulmadığını, bu sebeple bu görüşü benimsediklerini ifade etmişlerdir.

Mef'ûlu mutlakın "قام وقوا" "dimdik ayakta durdu" örneğinde olduğu gibi anlam bakımından fiiliyle aynı lafız bakımından ise farklı olduğu durumlar için Arap dilbilimciler tarafından üç görüş ileri sürülmüştür.

1- Cumhuriyet görüşüne göre¹³ böyle bir durumda mef'ûlu mutlak kendi lafzından mukadder olan bir fiille mansûbtur. Bu görüşteki alimlere göre zikrettiğimiz örneğin takdiri "قام فوقف وقوا" şeklinde olacaktır.

2- el-Mâzinî¹⁴ ve dilbilimcilerin bir kısmına göre¹⁵ mef'ûlu mutlak mezkûr olan fiille mansûbtur. Zira mef'ûlu mutlak, bu gibi terkiplerde kendi fiiliyle anlam bakımından aynı olduğu için başka bir fiilin takdir edilmesi tekellüften başka bir şey değildir.

3- İbn Cinnî'nin (ö. 392/1002) tafsilata girerek aktardığı görüşe göre mef'ûlu mutlak "قام وقوا" örneğinde olduğu gibi şayet tekit (pekiştirme) için gelmişse kendi lafzından olan mukadder bir fiille, şayet tekit için değil de başka bir amaçla getirilmişse cümlede mezkûr olan fiille mansûbtur.¹⁶

Mef'ûlu Lehini Amili (عامل المفعول له)

Basralı dilbilimcileri, mef'ûlu lehin, aslen illet anlamını ifade eden "ل" edatı ile musahip olan bir fiil ile mansûb olduğunu söylemişlerdir.¹⁷ Örneğin; "ضربت زيدا تأديبا" "Zeyd'i, edeplendirmek için dövdüm." Bu örneğin aslı "ضربت زيدا للتأديب" dir. Bu örneği incelediğimizde "ل" ile musahip olan "ضرب" fiilinin bulunduğunu görüyoruz. Ancak daha sonra bu "ل" edatı hazfedilmiş ve "تأديبا" kelimesi "ضرب" fiili ile mansûb olmuştur.

Küfeli dilbilimciler¹⁸ ise mef'ûlu lehi manevî mef'ûlu mutlak "المفعول المطلق المعنوي" kısmından saymışlar ve Basralı dilbilimciler gibi mef'ûlu lehin fiil ile mansûb olduğunu ifade etmişlerdir. Örneğin; "ضربت زيدا تقويما"

"Zeyd'i doğrultmak için dövdüm." Küfeliler bu örneğin, "قومت زيدا بضربي له تقويما" anlamında olduğunu söylemişlerdir. Dolayısıyla "تقويما" kelimesinin bu örnekte, dolaylı olarak "قومت" anlamında olan "ضرب" fiili ile mansûb olduğunu söylemişlerdir. Bu nedenle Küfeliler bu kısmı müstakil bir başlık altında ele almayarak "manevî mef'ûlu mutlak" kısmından kabul etmişlerdir.

Sonuç olarak Basralı dilbilimciler mef'ûlu leh kavramı ile ifade edilen müstakil bir kısmın var olduğunu söylerken Küfelilerin ise bu kısmı manevî mef'ûlu mutlak kavramı altında değerlendirdiklerini görüyoruz. Amil konusunda ise her iki ekolün mensupları arasında herhangi bir ihtilafın söz konusu olmadığını, her ikisinin de amilin fiil olduğunu ifade ettiklerini görüyoruz.

Mef'ûlu Meah'ın Amili (عامل المفعول معه)

Arap dilbilimcileri, mef'ûlu meahta nasb eden amilin ne olduğu hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu görüşleri şu şekilde sıralayabiliriz.

1- Basralı dilbilimciler mef'ûlu meahta amel eden amilin mea "مع" manasında olan vavın "و" vasıtasıyla kendisinden önceki fiil olduğunu söylemişlerdir.¹⁹ Zira nasıl ki geçişsiz bir fiil, if'âl "إفعال" ve taf'îl "تفعيل" babına nakledilmek suretiyle geçişli bir fiil haline getiriliyorsa aynı şekilde fiil, vav'ın vasıtasıyla güçlendirilmek suretiyle geçişli bir fiil haline gelir ve vav "و" dan sonraki ismi nasb eder şeklinde açıklama yaparak kendi görüşlerini ispatlamaya çalışmışlardır.²⁰

2- el-Ahfeş (ö. 211/ 826), mef'ûlu meahın zarfiyet "الظرفية" üzerine mansûb olan zarf gibi mansûb olduğunu söylemiştir. Zira vav "و" edatının zarf olan "مع" kelimesinin yerine geçtiğini söylemiştir. Örneğin; "قمت زيدا" "Zeyd ile beraber ayağa kalktım". Bu örneğin aslı "قمت مع زيدا" olup buradaki zarfiyet üzerine mansûb olan "مع" kelimesi hazfedilmiş olup yerine vav "و" edatı getirilmiştir. Dolayısıyla vav'ın üzerine i'rab getirilemediğinden dolayı vav'dan sonra gelen "زيدا" kelimesi de aynı "مع" kelimesi gibi nasıl ki vasıta olmadan fiil ile zarfiyet üzerine mansûb olmuşsa "زيدا" kelimesinin de bu minval üzerine mansûb olduğunu söylemiştir.²¹ Bu görüş, dilbilimcilerin çoğuna nispet edilmiştir.²²

3- ez-Zeccâc'a (ö. 310/923) nispet edilen bir rivayete göre mef'ûlu meah hazfedilmiş bir fiille mansûb olmuştur. الماء ولايس الخشبية" cümlesinin takdiri "استوى الماء و الخشبية" şeklindedir.²³ Ancak İbn Hişâm (ö. 761/1360), ez-Zeccâc'ın mef'ûlu meahı mef'ûlun bih kısmından

¹⁰ Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf b. Hayyân Esîrüdîn el-Endülüsî, *İrtişâfu'd-Darb min lisâni'l-Arab*, (thk.: Recep Osman Muhammed), (Kahire: Mektebetu Hancı, 1998), 3/1354; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 1/112.

¹¹ İbn Mâlik, Cemaluddin, Muhammed b. Abdullah et-Tâi el-Ceyyânî, *Şerhu Teshili'l-Fevâid*, (thk. Abdurrahman es-Seyyid, Muhammed Bedevî el-Mahtûn), (Mısır: Dâru'l-Hicr, 1990), 2/182.

¹² İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 1/112.

¹³ es-Süyûtî, *Hem'u'l Hevâmi' fi Şerhi Cem'il-Cevâmi'*, 2/75; Ebû Hayyân, *İrtişâfu'd-Darb min lisâni'l-Arab*, 3/1355.

¹⁴ es-Süyûtî, *Hem'u'l Hevâmi' fi Şerhi Cem'il-Cevâmi'*, 2/75.

¹⁵ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 1/112.

¹⁶ İbn Cinnî Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî, *el-Hasâis*, (thk.: Muhammed Ali en-Neccar), (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1952), 2/454-456.

¹⁷ Ebû Hayyân, *İrtişâfu'd-Darb min lisâni'l-Arab*, 3/1384; el-Ezherî, Halid b. Abdullah b. Ebû Bekr b. Muhammed, *Şerhu't-*

Tasrîh ala't-Tavdîh, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000), 1/514; es-Süyûtî, *Hem'u'l Hevâmi' fi Şerhi Cem'il-Cevâmi'*, 2/99.

¹⁸ Ebû Hayyân, *İrtişâfu'd-Darb min lisâni'l-Arab*, 3/1384; es-Süyûtî, *Hem'u'l Hevâmi' fi Şerhi Cem'il-Cevâmi'*, 2/99.

¹⁹ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, 1/297; İbn Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, 1/209; el-Enbârî, *el-İnsâf fi mesâili'l-hilâf*, (thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid), (Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 2003), 1/200; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ala't-Tavdîh*, 1/530.

²⁰ el-Enbârî, *el-İnsâf fi mesâili'l-hilâf*, 1/200.

²¹ el-Ukberî, *et-Tebyîn an mezâhibi'n-Nahviyyîn el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, 379, 381; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 2/49.

²² Ebû Hayyân, *İrtişâfu'd-Darb min lisâni'l-Arab*, 3/1484.

²³ el-Ukberî, *et-Tebyîn an mezâhibi'n-Nahviyyîn el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, 379; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 2/49.

saydığını söylemiştir.²⁴ Yukarıdaki örneğin takdirine baktığımızda da İbn Hişâm'ın naklinde haklı olduğunu görüyoruz.

4- el-Cürçânî'nin görüşüne göre mef'ûlu meah'ta amel eden amil vavın kendisidir.²⁵ el-Cürçânî, vav edatının إِنَّ edatı gibi isme has olmasından dolayı nasb amelini kendisinin gerçekleştirdiğini söylemiştir.²⁶ Ancak bu görüş üç delille reddedilmiştir.

- Şayet nasb amelî vavın kendisiyle meydana gelmiş olsaydı nasbın (nasb amelî) gerçekleşmesi için bir fiilin ya da fiil manasında olan bir kelimenin bulunması diye bir şart koşulmasının anlamı olmazdı. Zira nasb özelliği olan diğer nasbedicilerde de nasbın gerçekleşmesi için bir fiil ya da fiil manasında bir kelimenin bulunması şart koşulmamıştır. Örneğin "إِنَّ" ve kardeşleri gibi. Aynı şekilde hakikat, el-Cürçânî'nin dediği gibi olmuş olsaydı "كُلُّ رَجُلٍ وَصَيْعَتُهُ" cümlesinde "صَيْعَتُهُ" kelimesinin mansûb olmasının caiz olması gerekirdi. Hâlbuki "صَيْعَتُهُ" kelimesinin bu cümlede mansûb olarak okunması caiz görülmemiştir.
- Nasb amelini gerçekleştiren amilin vav olduğunu söylemek ve bu şekilde hükmetmek Arap dilinde naziri bulunmayan bir hükümle hükmetmek gibidir. Zira Arap dilinde bir harf ancak bir fiile ya da fiile benzeyen bir harfe benzediği zaman amel edebilir. Örneğin; fiile benzeyen harfler olan "إِنَّ" ve kardeşleri gibi, fiile benzeyen harfe benzeyen harfe örnek ise "ان" edatına benzeyen "لا" edatı gibi. Hâlbuki meâ "مع" manasında olan vav edatına baktığımızda ise ne fiile benzemiş ne de fiile benzeyen bir harfe benzemiştir. Dolayısıyla nasb eden amilin vavın bizatihi kendisi olduğu söylenemez.
- Şayet nasb amelini gerçekleştiren amil, vav edatı olmuş olsaydı o zaman zamirin, mef'ûlu meah olan yerlerde vav edatına muttasıl (bitişik) bir şekilde gelmesi caiz olması gerekirdi. Hâlbuki bütün Arap dilbilimcileri, zamirin, mef'ûlu meah olduğunda munfasıl (ayrık) olarak gelmesi hususunda ittifak etmişlerdir. Zira mansûb olan bir zamirin, kendisini nasb eden amil ile muttasıl olarak gelmesi mümkünken zorunlu olarak munfasıl bir şekilde gelmesi Arap dilinde meâ "مع" manasındaki vav'ın dışında başka bir yerde görülmemiştir.²⁷ Dolayısıyla bu durum, nasb amelinin vav edatı ile gerçekleşmediğini göstermektedir.

5- Kûfeli dilbilimciler mef'ûlu meah'ın hilâf (muhafeft) üzerine mansûb olduğunu söylemişler. Zira "إستوى الماء و الخشبية" cümlesinde fiilin tekrarının anlam bakımından uygun olmadığını, dolayısıyla ikinci ismin birinci isme anlam bakımından bir muhafeftinin meydana geldiğini ve nasb amelini gerçekleştirenin meydana gelen bu muhafeftin bizatihi kendisi olduğunu söylemişlerdir.

Aynı zaman da "كيف أنت و زيدا" ve "كيف أنت و شربة من عصير" cümlelerinde herhangi bir fiilin bulunmaması keza "إستوى" cümlesinde ki fiilin geçişiz olması, geçişiz bir fiilin de mef'ûlu meah'ı nasb etmeyeceğini söyleyerek nasb eden amilin, fiil "الفعل" olmadığını açıklamışlardır.²⁸ Ancak bir kısım dilbilimciler, şayet ikinci isim birinci isme muhalif olduğu için mansûb olmuş olsaydı o zaman birinci ismin de ikinci isme muhalif olduğu için mansûb olması gerektiğini, aynı zamanda harf-i atf olan "لا" edatından sonra gelen bütün isimlerin de aynı şekilde mansûb olması gerektiğini söyleyerek Kûfeli dilbilimcilere ait olan bu görüşün zayıf olduğunu savunmuştur.²⁹

Arap dilbilimcileri, mef'ûlu meah'tan önce bir fiil veya fiilin anlamını ve harflerini içeren bir ismin bulunmasını şart koşmuşlar. Ancak bir fiil veya fiilin anlamını ve harflerini içeren bir ismin bulunmadığı "ما أنت وزيدا" ve "كيف أنت و زيدا" gibi örneklerde ihtilaf etmişlerdir. Dilbilimciler genelde bu tür örneklerde vav'dan sonra gelen ismi "أنت" zamirine 'atf yaparak merfû' olarak okumuşlardır. Bu ismi mansûb olarak okuyan dilbilimciler ise "أنت" zamirini mahzûf bir fiile fail yapmışlar ve bu fiili, amil kabul etmişlerdir. Sîbeveyhi ise, "ما" kelimesinin geçtiği yerlerde, "كَنْ" masdarının mazi fiilini yani "كان" fiilini, "كيف" kelimesinin geçtiği yerlerde ise muzari fiilini yani "يكون" fiilini takdir etmiştir. İbn Vellâd, bu hususa değinerek Sîbeveyhi'nin takdir ettiğinden başka bir şeyin takdir edilmesinin caiz olmadığını söylemiştir.³⁰

Zarfın Amili (عامل الظرف)

Arap dilbilimcileri "زيد أمامك", "الحقبة ورائك" örneklerinde olduğu gibi mübtedâyâ haber olan zarfın amilinde ihtilaf etmişlerdir.

Basralı dilbilimcilerden bazıları mübtedâyâ haber olan zarfın mukadder olan bir fiille, bazıları da mukadder bir ism-i faille "إسم الفاعل" mansûb olduğunu söylemiştir. Zira zarfın anlamında, harf-i cer olan "في" nin anlamı mülahaza edildiği için yukarıdaki cümlelerin takdirinin "زيد إستقر" "زيد إستقر أمامك أو مستقر أمامك" şeklinde olduğunu, harfi cerlerde kendisine müteallik olacak bir fiil veya fiilin manasında bir isme ihtiyaç duyduklarını söylemişlerdir. Daha sonra harf-i cer hafzedilerek fiil zarfa muttasıl olmuş ve onu nasb etmiştir.³¹

Kûfeli dilbilimcileri ise yukarıda zikrettiğimiz örnekleri farklı bir bakış açısıyla değerlendirmişlerdir. "زيد" gibi cümlelerde geçen haber anlam yönünden mübtedâ'nın aynısının olduğunu ancak "زيد" "عمر ورائك", "أمامك" ve bunlara benzer cümlelerde haber olan zarf ise anlam yönünden mübtedâ'nın aynısı olmadığını söyleyerek zarf ile mübtedâ'nın arasında meydana gelen hilafı (muhafeft), amil olarak kabul

²⁴ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemaluddin b. Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ*, (thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid), (Kahire, tsz.), 201.

²⁵ İbn Mâlik, *Şerhu Teshili'l-Fevâid*, 2/250; es-Süyûtî, *Hem'u'l Hevâmi' fi Şerhi Cem'il-Cevâmi'*, 2/177.

²⁶ es-Süyûtî, *Hem'u'l Hevâmi' fi Şerhi Cem'il-Cevâmi'*, 2/177.

²⁷ İbn Mâlik, *Şerhu Teshili'l-Fevâid*, 2/250.

²⁸ el-Ukberî, *et-Tebyîn an mezâhibi'n Nahviyyîn el-Basriyyîn ve'l-Küfiyyîn*, 381; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufassal*, 2/49; el-Enbârî, *el-İnsâf fi mesâili'l-hilâf*, 1/200; el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'an*, 1/34.

²⁹ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufassal*, 2/49; el-Ezherî, *Şerhu't Tasrîh ala't-Tavdih*, 1/531.

³⁰ Sîbeveyhi, *el-Kıtab*, 1/303; el-Ezherî, *Şerhu't Tasrîh ala't-Tavdih*, 1/530.

³¹ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufassal*, 1/90; İbn Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, 1/63; el-Ukberî, *et-Tebyîn an mezâhibi'n-Nahviyyîn el-Basriyyîn ve'l-Küfiyyîn*, 376; es-Süyûtî, *Hem'u'l-Hevâmi' fi Şerhi Cem'il-Cevâmi'*, 2/102; el-Enbârî, *el-İnsâf fi mesâili'l-hilâf*, 1/197-198.

etmişlerdir.³² Sa'leb'e (ö. 291/903) göre ise haber olan zarf, hazfedilmiş "حَلَّ" fiiliyle mansûb olmuştur. Daha sonra fiil hazfedilmiş ve zarfla yetinilmiştir.³³

el-Enbârî (ö. 577/1181), Kûfeli dilbilimcilerin görüşünü reddederek şöyle demiştir: "Kûfeli dilbilimcilerin söylediği doğru değildir. Zira zarfı nasb eden amel muhalefet olmuş olsaydı mübtedâanın da, haber olan zarfa muhalif olduğundan mansûb olması gerekirdi. Çünkü muhalefet, mübtedâda ve haber olan zarfta olmak üzere her iki tarafta da mevcuttur."³⁴ İbn Mâlik de (ö. 672/1274) muhalefetin birçok yerde mevcut olduğunu ve ittifakla amel etmediğini söyleyerek Kûfeli dilbilimcilerin görüşüne itiraz etmiştir.³⁵ Örneğin; "أبو يوسف أبو حنيفة". Bu örnekte geçen "أبو يوسف" ve "أبو حنيفة" ayrı iki şahsiyet olmasına rağmen haber olan "أبو حنيفة" mansûb olarak okunmamıştır. Bu da muhalefetin amel etmediğini bize göstermektedir.

Munâdâ'nın Amili (عامل المنادى)

Dilbilimcilerin cumhuru,³⁶ münâdâda amel eden amilin, hazfı vacip olan mukadder bir fiil olduğunu söylemişler. Örnek olarak "يا زيد" ifadesinin takdiri "أدعوا" "أنادي زيد" olup buradaki fiil hazfedilmiş ve yerine "يا" edatı getirilmiştir. Bazı dilbilimciler ise amilin "يا" ve kardeşleri olduğunu söylemiştir. Delil olarak ise "يا" edatı, hazfedilmiş fiilin yerine geçtiğini ve bu sebeple "يا" edatının munâdâda nasb ameli yaptığını söylemiştir.³⁷

Arap dilbilimcilerinin bazıları, amilin "يا" edatı oluşunu el-Müberrid'e nispet etmiştir. Ancak araştırma sonucunda bu nispetin doğru olmadığını görüyoruz. Zira el-Müberrid *el-Muktadab* adlı eserinde amilin fiil "الفاعل" olduğunu açık bir şekilde ifade etmektedir.³⁸

Sonuç

Arap dili gramerinin İslamî ilimlerin doğru anlaşılmasında mümtaz bir yeri vardır. Nahiv ilmi konularını ele alan eserlerin çoğu, merfû'ât, mensûbât ve mecrûrât konularına taksim edilmiştir. Her üç kısımda birbirine yakın olan i'râb öğeleri vardır. Bu çalışmada mansûbât kısmının öğelerinden olan mef'uller ile mef'ülle yakın münasebeti olan münâdâanın amilindeki Basra ve Kûfe ekolleri arasındaki nahiv ihtilafları ile ilgili tahlil ve mukâyese yapıldı. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar şu şekildedir:

- Arap dilbilimcileri, mef'ûlu bih'in amilinde dört görüş ileri sürmüşlerdir. Basralı dilbilimcilerinin tamamı, amel eden amilin fiil olduğu hususunda ittifak ederken Kûfeli dilbilimciler arasında ise bu ittifak sağlanamamıştır.
- Mef'ûlu mutlak, kendi fiili ile lafız ve harf bakımından

aynı olup olmaması açısından Arap dilbilimcileri tarafından iki kısma ayrılmıştır. Arap dilbilimcilerinin çoğu, aynı görüşü benimserken Sîbeveyhi, el-Müberrid ve İbn Harûf ise diğer görüşü benimsemişler. Örneğin; "إجتوروا تجاورا". Arap dilbilimcilerinin çoğu, bu cümlede geçen "تجاورا" kelimesini nasb eden amilin, cümlede zikredilen "إجتوروا" fiili olduğunu ifade ederken Sîbeveyhi, el-Müberrid ve İbn Harûf ise amilin, mukadder olan "تجاوروا" fiili olduğunu söylemişlerdir. İkinci kısım mef'ûlu mutlak'ın amilinde ise üç görüş vardır. Arap dilbilimcilerinin cumhuru, amilin, kendi lafzından mukadder olan bir fiil olduğunu söylerken el-Mâzinî gibi dilbilimciler ise, amilin, cümlede zikredilen fiil olduğunu söylemiştir. Üçüncü görüşü savunan İbn Cinnî, tekit için gelen ve tekit için gelmeyen mef'ûlu mutlak arasında ayırım yapmıştır.

- Basralı dilbilimciler, mef'ûlu leh kavramı adı altında müstakil bir kısım olduğunu söyleyerek amel konusunda kendi aralarında herhangi bir ihtilafa düşmemişlerdir. Kûfeli dilbilimciler ise, bunu müstakil bir kısım olarak kabul etmeyerek manevî mef'ûlu mutlak kavramı adı altında değerlendirmişlerdir. Amil konusunda ise Basralılarla aynı görüşü benimsemişlerdir.
- Mef'ûlu meah amilinde birçok farklı görüş zikredilmiştir, ancak mef'ûlu meah bölümünde zikredilen sebeplerden dolayı Basralı dilbilimcilerin görüşünün daha ağır bastığını söyleyebiliriz.
- Zarf'ın amili konusunda Basralı dilbilimciler kendi aralarında iki kısma ayrılmışlardır. Kûfeliler ise bu konuda amilin hilaf (muhalefet) olduğunu söylemişlerdir. Ancak bu görüşün kuvvetli olmadığı ifade edilmiştir. Üçüncü bir görüşü savunan Sa'leb ise amilin, mukadder olan "حَلَّ" fiili olduğunu söylemiştir.
- Arap dilbilimcilerinin birkaçı hariç hemen hemen dilbilimcilerin tümü münâdâ'nın amili konusunda tek bir görüş üzerine ittifak etmişlerdir.

Kaynaklar

- Ebü Hayyân, Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf b. Hayyân Esiruddîn el-Endülüsî, *İrtişâfu'd-Darb min lisâni'l-Arab*, thk. Recep Osman Muhammed, Kahire: Mektebetu Hancı, 1998.
- Ebü Sait el-Hasan b. Abdullah es-Sîrâfî, *Ahbâru'n nahviyyîn el-Basriyyîn*, thk. Muhammed İbrahim el-Benn, Kahire, 1985.
- Ebu't-Tayyib el-Luğavî, Abdulvâhid b. Ali el-Halebî, *Merâtibu'n-nahviyyîn*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Kahire, tsz.
- Enbârî, Ebu'l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahman b. Muhammed b. Ubeydullah, *Esrâru'l-Arabiyye*, thk. Berekât Yusuf Hebbûd, Beyrut: Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, 1999.

³² el-Enbârî, *el-İnsâf fi mesâili'l-hilâf*, 1/197; el-Ukberî, *et-Tebyîn an mezâhibi'n-Nahviyyîn el-Basriyyîn ve'l-Küfîyyîn*, 376.

³³ el-Ukberî, *et-Tebyîn an mezâhibi'n-Nahviyyîn el-Basriyyîn ve'l-Küfîyyîn*, 377; es-Süyûtî, *el-İktirâh fi Usûli'n Nahvi ve Cedelihi*, (thk. Mahmut Fucâl), (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1989), 308-309.

³⁴ el-Enbârî, *el-İnsâf fi mesâili'l-hilâf*, 1/198.

³⁵ İbn Mâlik, *Şerhu Teshili'l-Fevâid*, 1/313.

³⁶ Sîbeveyhi, 'Amr b. Osman b. Kamber, *el-Kitab*, (thk.: Abdusselâm Muhammed Hârûn), (Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, tsz.), 1/291; es-Süyûtî, *Hem'u'l Hevâmi' fi Şerhi Cem'il-*

Cevâmi', 2/25; el-Müberrid, Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezid, *el-Muktadab*, (thk. Muhammed Abdülhâlık Adîme), (Beyrut: Âlemu'l-Kütüb), 4/202; İbn Serrâc, Ebu Bekir Muhammed b. Serrî b. Sehl en-Nahvî, *el-Usûl fi'n-Nahv*, (thk. Abdul Hüseyin el-Fetelî), (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1985), 1/333.

³⁷ es-Süyûtî, *Hem'u'l Hevâmi' fi Şerhi Cem'il-Cevâmi'*, 2/25; el-Enbârî, *Esrâru'l-Arabiyye*, 173; İbn Ya'îş, Muvaffîku'd-Dîn Ya'îş İbn Ali b. Ya'îş en-Nahvî, *Şerhu'l-Mufasssal*, (Mısır: İdaratu't-Taba'atü'l-Müniriye, tsz.), 1/127.

³⁸ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 1/127; el-Müberrid, *el-Muktadab*, 4/202.

- Enbârî, *el-İnsâf fî mesâilî'l-hilâf beyne'n-Naviyyîne'l-Basriyyîn ve'l-Küfiyyîn*, Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 2003.
- Ezherî, Halid b. Abdullah b. Ebû Bekr b. Muhammed, *Şerhu't-Tasrih ala't-Tavdih*, thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sûd, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000.
- İbn Cinnî Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî, *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali en-Neccar, Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1952.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemaluddin b. Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Kahire, 11. Basım, tsz.
- İbn Mâlik, Cemaluddin, Muhammed b. Abdullah et-Tâî el-Ceyyânî, *Şerhu Teshili'l-Fevâid*, thk. Abdurrahman es-Seyyid, Muhammed Bedevî el-Mahtûn, Mısır: Dâru'l-Hicr, 1990.
- İbn Serrâc, Ebu Bekir Muhammed b. Serrî b. Sehl en-Nahvî, *el-Usûl fî'n-Nahv*, thk. Abdul Hüseyin el-Fetelî, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.
- İbn Ya'îş, Muvaffiku'd-Dîn Ya'îş İbn Ali b. Ya'îş en-Nahvî, *Şerhu'l-Mufasssal*, Mısır: İdaratu't-Taba'atü'l-Müniriye, tsz.
- Müberra, Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezid, *el-Muktadab*, thk. Muhammed Abdulhâlık Adîme, Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, tsz.
- Sîbeveyhi, 'Amr b. Osman b. Kamber, *el-Kitab*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, tsz.
- Süyûtî, Celâluddîn Abdurrahman, *Hem'u'l Hevâmi' fî Şerhi Cem'il-Cevâmi'*, thk. Ahmed Şemsuddin, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998.
- Süyûtî, *el-İktirâh fî Usûli'n Nahvi ve Cedelihi*, thk. Mahmut Fucâl, Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1989.
- Şevkî Dayf, *el-Medârisü'n-Nahviyye*, Kahire: Dâru'l maârif, 7. Basım, 1968.
- 'Ukberî, *et-Tebyîn an mezâhibi'n-Nahviyyîn el-Basriyyîn ve'l-Küfiyyîn*, thk. Abdurrahman Süleyman el-Useymin, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslami, 1986.